

רות וולף

הקשר בין הפסיכולוגיה המודרנית והתלמוד (על הנאמר על רבי יהושע – "אשרי יולדתו")

המשנה במסכת אבות מתארת את תלמידיו של רבן יוחנן בן זכאי:

רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי, הוא היה אומר: אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת. חמשה תלמידים היו לרבן יוחנן בן זכאי, ואלו הן רבי אליעזר בן הורקנוס ורבי יהושע בן חנניה ורבי יוסי הכהן ורבי שמעון בן נתנאל ורבי אלעזר בן ערך. הוא היה מונה שבחן, רבי אליעזר בן הורקנוס בור סיד שאינו מאבד טיפה, רבי יהושע אשרי יולדתו, רבי יוסי חסיד, רבי שמעון בן נתנאל ירא חטא ורבי אלעזר בן ערך מעין המתגבר. הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכך מאזניים ואליעזר בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כולם. אבא שאול אומר משמו אם יהיו כל חכמי ישראל בכך מאזניים ורבי אליעזר בן הורקנוס אך עמהם ורבי אלעזר בכף שניה מכריע את כולם.¹

אמירה זו של רבן יוחנן בן זכאי על תלמידיו מדגישה ביתר שאת את תכונותיו של רבי יהושע דווקא. התכונות שמציין רבן יוחנן בן זכאי בשאר תלמידיו מתייחסות ליתרונם הקוגניטיבי או למעלתם הרוחנית. למשל רבי אליעזר בן הורקנוס מתואר כ"בור סוד שאינו מאבד טיפה", ורבי אלעזר בן ערך כ"מעין המתגבר" – תכונות קוגניטיביות. על רבי שמעון בן נתנאל נאמר שהוא "ירא חטא" ועל רבי יוסי נאמר שהוא "חסיד" – מעלות רוחניות. תכונות אלו חשובות ללא ספק, אך על רבי יהושע נאמר: "אשרי יולדתו", משמע תלמיד זה ממלא את האדם בתחושה של שלמות ושמחה על הולדתו.

התפיסה המובעת בביטוי "אשרי יולדתו" באה לומר שגידולו של תלמיד זה מזכה את זו שילדה אותו בתשבחות. מדובר כמובן לא רק בעצם לידתו אלא בדרך חינוכו וגידולו. ואכן הספרות הפסיכולוגית מרבה לדון בכך שאינטראקציה בריאה ופורייה של אמהות עם תינוקן עשויה לעזור לילד להתמודד עם מטלות החיים ועם קשיים פנימיים וחיצוניים שייקרו בדרכו במהלך החיים. ההתייחסות היא דווקא לאמהות, כי הן בדרך כלל האחראיות

1 משנה, אבות ב, ח.

לגידול הילדים. יש באמירה זו משום הערכת היחסים בין האם לתינוקה וביטוי להתפתחות הילד.

אשרי אותה אימא שילדה אותו, את רבי יהושע, שהביאה אותו לעולם. משמע, כל כך נעימה התוצאה. ניתן לראות את הדברים אף בדרך שונה: אשרי אותה אם שהקדישה הרבה למען חינוכו של בנה והתוצאה היא רבי יהושע. יש להדגיש כי אין באמירה על רבי יהושע לא פירוט של תכונות אישיות ואף לא תכונות קוגניטיביות כמו בסקירת שאר התלמידים, אלא שבח לאמו, להולדתו. העניין הרגשי המופיע כאן המיוחס לדברי רבן יוחנן בן זכאי בהזכירו את רבי יהושע, הוא שבח לאמו, שבח על קיומו של תלמידו. כנראה כל מהותו של זה, מביאה רק שמחה והנאה לעולם.

המוזר הוא דווקא שבמקומות אחרים בתלמוד מסופר על רבי יהושע שלא תמיד שפר עליו גורלו, אך כנראה היה משהו באישיותו, שהביא חדווה ושמחה לאלו הבאים עמו במגע. עד כדי כך היה אהוב אותו תלמידו.

נראה לי שתרומה רבה להולדת אישיות כזו שרבן יוחנן בן זכאי נהנה מקיומה יש אמנם לאמו. לפיכך אסקור תיאוריה המדגישה תנאים אופטימליים לצמיחה ולהתפתחות רגשית וחברתית (ואף גופנית). זו קשורה למערכת יחסים בין האם ליילוד בשנותיו הראשונות.

יש לציין שבעוד מקום בכתובים מופיע הביטוי "אשרי יולדתו". בילקוט שמעוני נאמר (חלק א רמז תטו):

"פקודי המשכן" – משנגמרה מלאכת המשכן, אמר להם בואו ואעשה לפניכם חשבון. נכנסו כל ישראל. עד שהוא יושב ומחשב שכח אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל שעשה ווים לעמודים. התחיל יושב ותמה, אמר עכשיו מוצאים ידיהם לומר נטלו משה, האיר הקב"ה עיניו וראה אותם עשויין ווים לעמודים, אמר להם ואת האלף ושבע המאות וגוי, באותה שעה נתפייסו ישראל על מלאכת המשכן שנאמר אלה פקודי המשכן, ולמה עשה עמהן חשבון והקדוש ברוך הוא מאמינו שנאמר לא כן עבדי משה וגוי, אלא ששמע משה ישראל מדברים אחריו, שנאמר והיה כבא משה האהלה. ומה היו אומרים, רבי יצחק אומר לשבח היו אומרים אשרי יולדתו של זה, כל ימיו הקדוש ברוך הוא מדבר עמו כל ימיו הוא מושלם להקדוש ברוך הוא. והביטו אחרי משה, רבי חמא אמר לגנאי היו אומרים ראה צוארו ראה שוקיו ראה כרעיו אוכל משל יהודים שותה

משל יהודים וכל מה שיש לו משל יהודים. וחברו משיבו ריקה אדם ששלט על מלאכת המשכן אין אתה מבקש שיהא עשיר. כיוון ששמע משה כך אמר להם חייכם משהמשכן נגמר אני נותן לכם חשבון שנאמר אלה פקודי המשכן.

חשיבות הקשר בין האם והיילוד להתפתחות הילד

לטיפול הקשר בין האם לתינוק יש תרומה רבה להתפתחות הילד לאורך זמן. בטיפול הכוונה לקשר הדוק המתבטא בין השאר בקול, בטון הדיבור, במבט, בפנייה, בחיוך, במגע גופני ובכלל בתשומת הלב שמעניקה האם לתינוקה (Stern, 1974).

המחקר (Robson, 1967) מציג את חשיבותו של המבט הישיר בתינוק, כהתנהגות המחזקת קשר. נמצא כי הפניית מבט חם אל עבר התינוק מעודדת את התפתחות הקשר בין האם לתינוק בשנתו הראשונה.

החוקרים מדגישים כי עיקר יחסי הקרבה בין האם לתינוק בשנתו הראשונה מובעים באמצעות החמימות של האם, וזו מועברת במבט, בקול, במגע ובמשחק (Winnicott, 1971). יש הסבורים שההתפתחות בשנת החיים הראשונה של התינוק תלויה יותר בטיפול פיזי של האם בתינוק, כגון האכלה, היגינה וכדומה. גם באמצעות טיפול כזה יכולה האם להעביר לילד חמימות ואהבה, אך עיקר הדגש הוא על החמימות הרבה (Ainsworth, 1979; Ainsworth et al 1978). כלומר, יחסה של האם בתגובתה לצורכי התינוק ויחסה הרגשי לילד הם פרמטרים חשובים ביותר בבניית אותו קשר בין האם לילד, שלו כל כך זקוק התינוק.

גורם נוסף החשוב ליצירת קשר זה הוא יציבות בהתנהלות האם. היחסים ההדדיים האלו בין האם לתינוק כונו: "הדיאדה האידלית", והן מצביעות על מעורבות גופנית ורגשית בחיי התינוק, ועל יכולת המבוססת בביטחון העצמי של האם בעת הטיפול בתינוקה.

בולבי (Bowlby, 1951, 1982) הדגיש כי הצורך בקרבה לאנשים הוא צורך ראשוני אצל היילוד. הוא בונה את קשריו הראשוניים עם הדמות העקבית המטפלת בו, בדרך כלל האם. יש לציין כי גם פרויד (Freud, 1962) הדגיש כי המפגשים הבין-אישיים של הפרט עם דמויות משמעותיות בחייו בתחילת החיים הם גורליות להתפתחות תקינה ובריאה של הילד. "חסך אימהי" עלול לגרום נזק קשה לילד.

למסקנותיו אלו הגיע בולבי בשנות ה-40 וה-50 של המאה שעברה בעקבות מחקרים שבהם נבדקו תגובות של ילדים לאבדן קשר עם הדמות המטפלת בהם, למשל מחקרי Spitz (1946) ומחקרים אתילוגיים של הטבעה (Imprinting) בקרב בעלי חיים (Lorenz, 1957). אלו נבדקו באמצעות קשרים של מספר מיני גוזלי ציפורים עם אמהותיהם. הגילוי הוא שהקשרים אינם קשרים הכוללים אספקה של מזון בלבד. גם מחקרים ביונקים כמו מחקרי הרלו (Harlow & Harlow, 1966) מספקים מידע על קופים בגיל הרך שהעדיפו קרבה לדמות אם שסיפקה חום ומגע על דמות אם שסיפקה רק מזון. בנוסף, מחקרים אלו ותצפיותיו של בולבי עצמו הביאו אותו להנחה שההתקשרות (Attachment) היא צורך בסיסי ויסודי אצל היילוד, והוא מהווה "בסיס ביטחון" לילד, שממנו הוא יכול לפנות לחקר עולמו באופן שיקנה לו הגנה וביטחון.

נמצא ש"התקשרות בטוחה" אצל היילוד מאפשרת לו לממש התפתחות נורמלית ואופטימלית, בעוד שהתקשרות לא הולמת פוגעת בהתפתחות זו. התקשרות זו היא מערכת היחסים הקיימים בין היילוד לדמות הדואגת לו (Caregiver).

בולבי ואחרים שצפו בהתנהגות תינוקות בקרבת אמם נוכחו לדעת שהאם נתפסת כבסיס של ביטחון ליילוד. כשהתינוק קרוב לאם נמצא שהוא בדרך כלל ערני, חסר חששות ומתעניין בסביבתו. התנהגויות הולמות אפוא של הדמויות המטפלות ביילוד כוללות הקשבה לצרכיו, ומדובר לא רק בסיפוק מזון, אלא בכיבוד רצון היילוד. אלו יאפשרו בבוא העת לילד יכולת ליצור קשרים בטוחים ונאותים עם סביבתו.

את אותה קרבה לדמות המטפלת ניתן לראות בקשר העין, בהיענות לבכי, בחיוך ובסממנים של קרבה בין הבוגר לתינוק. יכולת הדמות המטפלת להגיב לסימנים שמשגר היילוד ולהבין את צרכיו, היא שמולידה את אותה קרבה ותשומת לב שבאמצעותם המבוגר יכול לספק את צרכי התינוק.

בולבי ציין כי מגיל שישה עד שמונה חדשים יכול כבר הפעוט להגיב לדמות מקורבת אליו או למחות על פרדה מאותה דמות. לשלב זה הוא קורא שלב התקשרות מובחנת (Clear cut attachment). בסוף השנה השנייה לחייו כבר מעמיק הילד את הקשר המכוון להשגת קרבה ותשומת לב עם הדמות המטפלת בו. את הקשר הזה הוא מביע באמצעות כעס, סימני חרדה, חוסר ביטחון או תסכול באשר למשאלתו לקרבה לדמות האם, זו הדמות המטפלת בו בדרך כלל.

יחס מטפח כזה עשוי לאפשר לילד לחקור את העולם בביטחון. עם זאת בגיל שנה, עם גדילת הילד, מצופה שהאם תאפשר עצמאות כלשהי ותעודד עצמאות המתפתחת בילד. נמצא שאמהות "שולטות" מדי, עלולות לגרום להתפתחות פחות טובה של הילד. החל מגיל שנה גובר הצורך של התינוק לבטא את עצמו ואת אישיותו, ועל האם לאפשר נטייה זו אצל הילד.

משתמע אפוא שיכולת האם להיות קשובה לתינוקה, לצרכיו, לשלבי התפתחותו השונים וליכולותיו המשתנות, היא קריטית בשלבי הגידול הראשוני של הילד. יכולת האם להתמסר לקשב זה, ולא רק להביט בצרכים שלה, הם החשובים. האינטראקציה בין האם לתינוק, האמפתיה, התמיכה, הטיפול והבעת הרגשות הם שיוצרים מערך אידאלי של קשר בין האם לתינוק, דבר המסייע ליילוד בקשר הראשוני עם גורם חיצוני בעולמו (Clarke-Stewart, 1982; Clarke-Stewart & Fein, 1983).

על האם להיות קשובה אפוא לשלבי התפתחות החינוך, וכאשר הילד מתחיל להגיב יותר לגירויים סביבתיים, יש לפתח גם קשר מילולי חברתי עמו, לא פחות מהקשר הגופני (וולף, 2002). משמע, גמישות האם לצורכי התינוק ויציבות הקשרים חשובים ביותר (Main, 1985).

היחסים הקרובים המתפתחים בין האם לתינוקה מאפשרים להעביר ליילוד את הרגשת הביטחון באנשים, והוא בוטח בהם כפי שהוא בוטח באמו המגדלת אותו. תפקוד טוב של אם עם תינוקה מועתק אפוא ליחסי גומלין של היילוד עם אנשים אחרים, ולהפך: תפקוד לקוי בין האם לתינוק יועתק על ידי היילוד, וסכמת התנהגות זו תהיה דפוס קיים בינו לבין גורמי סביבה אחרים בהמשך דרכו.

רבי יהושע – אשרי יולדתו

הקשר בין הדמות המטפלת בתינוק לבין התינוק הוא שעשוי להביא לתוצאה של "אשרי יולדתו". רבי יהושע ניחן כנראה באותו טיפול מסור ואוהב, באותה "התקשרות בטוחה" שאליהם מתייחסים הפסיכולוגים היום. טיפול זה הוא שהצמיח כנראה אדם החי בהרמוניה עם סביבתו, כפי שציין גם מורו, רבן יוחנן בן זכאי.

רשימת המקורות

1. וולף, ר' ווולף, י' (2002). חינוך למוסריות בגיל הרך בתנאים של מציאות מורכבת: היבטים עיוניים, אמפיריים וישומיים. בתוך י' עירם ונ' מסלובטי (עורכים), *על חינוך לערכים – הקשרים הוראותיים* (עמ' 145–162). תל-אביב: רמות.
2. וולף, ר' (2002). חינוך להתנהגות ערכית בגיל צעיר: בעיות התפתחותיות ודרכי התמודדות. *טללי אורות*, י, 410–435.
3. Ainsworth, M.D.S. (1979). Infant-mother attachment. *American Psychologist*, 34, 932–937.
4. Ainsworth, M. D., Blehar, M. C., Waters, E. & Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
5. Bowlby, J. (1951). *Maternal care and mental health*. Geneva World Health Organization.
6. Bowlby, J. (1982). *Attachment and Loss: Vol. 1 – Attachment*. Middlesex, England: Penguin Books.
7. Clarke-Stewart, K. A. (1982). *Day Care*. London: Fontana.
8. Clarke-Stewart, K. A., & Fein, G. F. (1983). Early childhood programs. In H. Mussen (Eds.), *Handbook of Child Psychology*, 4th ed. Vol. II, International Universities Press.
9. Freud, S. (1962). *Further remarks on the neuro-psychoses of defense*. Standard edition, Vol. 3, London: Hogarth (Originally published 1896).
10. Harlow H. F. & Harlow M. K. (1966) Learning to love. *American scientis*, 54, 244–272
11. Main, M., Kaplan, N. & Cassidy, J. (1985). Security in infancy, childhood, and adulthood: A move to the level of representation. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50, 66–104.
12. Winnocot, D. M. (1971). *playing and reality*. Routledge: London.